

VARIA

Andorkó Júlia Eszter – Kovács Sándor (közlő)

Gál Miklós följegyzései III.

[56] 1952. április 20.

Ma olvastam el feljegyzéseimet azzal a szándékkal, hogy kiegészítsem a közben történetekkel.

Látom, hogy az ügyvédi gyakorlatra vonatkozó feljegyzéseim csak 1945-ik évig szólnak. Ez évben megint folytattam az ügyvédi gyakorlatot, s 1946-ban fiamat, ki megelőzően Kolozsvárt volt jelöltként bejegyezve, mellém jegyezte be a kamara. Én kora tavasztól késő őszig Kövenden gazdálkodtam, s takarítottam a romokat, s hetenként csak két napra jöttem be Tordára. Az iroda azonban mégis ment, az 1947. évi pénzbevéltás okozott újabb zökkenőt, midőn a leu már annyira elértéktelenedett, hogy csak úgy dobálóztunk a milliókkal.

1948-ban megjelent az ügyvédi kamarák feloszlatására és az új ügyvédi Collegiumok létesítésére vonatkozó kormányrendelet, amely szerint az új collegiumi vezetőség határozza el, hogy kit vegyen be tagjai sorába. Az én kérésemet elutasították azon a címen, hogy van mezőgazdasági ingatlanom és házam, ezek jövedelméből megélek, s így nem főfoglalkozásom az ügyvédség. A fiamat azonban, mint önálló működési körű [57] ügyvédjelöltet felvették a collegiumba, s midőn az ügyvédjelölti gyakorlati év letelt, bejegyezték, mint önálló ügyvédet. Így megelégedtem, hogy ő legalább tagja a collegiumnak, s ha dolgozik, remélhetőleg existenciát [sic!] teremthet magának.

Harmincöt éven keresztül fizettem ügyvédi nyugdíjjarulékot, s a törvény szerint havi 4000 lei nyugdíj illet meg. Be is adtam a nyugdíjazás iránti kérésemet még 1949-ben, midőn betöltöttem 60-ik évemet, de választ csak most, 1952-ben kaptam, persze elutasítót. Indok: a 60/1951. évi – tehát kérésem után két évvel megjelent – törvényrendelet 4 szakasza, ügyvédi működésemet mikor beszünttettem (de a beszüntetés nem az én akaratomból történt, hanem a felvétel elutasításával megakadályozták a folytatását), még nem voltam 60 éves, és mezőgaz-

dasági ingatlanom műveltetve kizsákmányoltam a fizetett munkásokat. Ezzel aztán én már be is fejeztem minden, az ügyvédi pályára vonatkozó mondanivalómat.

1950. év elején segítettem Pătaceanu közjegyzőnek,¹ kitől a munkanapokon napi 100 leit kaptam, de ez is csak rövid ideig tartott, mert az újonnan megalakult fodrászszövetkezet őt is kiszorította az irodából.

1950. május 7-én született leányunkánk, Marika, aki most már majdnem 2 éves, egészséges, ügyes gyermek, a fiú már 4 éves, nagyon eleven, mi úgy mondjuk, hogy rossz, de talán nem is lenne jó, ha egy ilyen korú fiúcska a szelídség mintaképe lenne. A kis leány is már beszélget, értelmes, kedves.

Ezektől eltekintve eseménytelenül telt el az 1950. év egészen júniusig, midőn végre kaptunk egy konyhát lakásunk céljára ugyanabban a házban, ahol fiunk és családja lakott, ahol csendben lehettünk, távolabb minden gyermekzajtól. Pár hetet tölthettünk csak új helyzetünkben, midőn július elején a mi kategóriánkhoz tartozó volt birtokosokat felhívtak a rendőrségre, ahol tudtukra adták, hogy azonnal el kell hagynunk a várost, választhatunk Szamosújvár, Erzsébetváros, Sepsiszentgyörgy, Szászsebes, Kézdivásárhely és Nagyenyed közül, mint új tartózkodási helyek közül. Az intézkedés helyi jellegű volt, csak Tordán hajtották végre, ezzel is a lakásínségen óhajtván segíteni. Próbáltunk ellentállni, ígértük, hogy szobánkat rendelkezésre bocsátjuk, csak hagyjanak Tordán, hol fiunknál elleszünk. Azzal fenyegettek, hogy őt is eltávolítják velünk együtt a városból, csak sokat [58] okoskodjunk. Feleségem az izgalmaktól ismét elájult a rendőrségen, úgy kellett felmosni.

1950. július 10-én jöttünk Nagyenyedre, s azóta itt élünk, jelenleg a harmadik lakásban, amely egy külön bejáratú szoba, s így feleségem is nyugodtabb és megelégedettebb. Én nem bántam meg, hogy Enyedet választottuk, mert a feleségemnek itt több, ha távolabbi is, kedves rokona van, nekem is több jó ismerősöm. Havonta 2 ízben kell jelentkeznünk a milícián.

Mindent elkövettem, hogy valamilyes elhelyezkedést szerezzek, amely munkával foglalna el, s valami megélhetést biztosítana. Sok helyen kopogtattam, de sikertelenül. Végre 1950 októberében sikerült havi 8000 lei fizetéssel állást kapnom a mérnök mellett, ki akkor a várost mérte fel magánvállalatban. Itt dolgoztam 15 hónapig. A munka elég fárasztó volt, naponta 10-12 órát a szabadban [kellett töltenem]. Midőn megbízatása megszűnt, elment 3 havi fizetésemmel együtt.

¹ Arról a George Pătaceanu ügyvédéről lehet szó, aki részt vett az 1918 decemberében tartott gyulaféhevári nemzetgyűlésen.

Ilyen helyzetben kapott az 1952 januári pénzbeváltás, amidőn régi pénzünkért 60 leit kaptunk, s a jövő megélhetés nagy gondja szakadt reánk.

Ismét több helyen kopogtattam állásért, de csak ígéreteket kaptam. Egy helyen fel is vettek, hogy 2 óra múlva kijelentsék, hogy sajnálják, de nem alkalmazhatnak. Egy másik vállalatnál 2 héten keresztül ígérték a felvételt, aztán megint semmi. Kisegítőként a Gostat² könyvelőségénél is voltam 6 hétig, ott sem alkalmaztak. Az ok a származás és a múlt. Végre aztán 1952. február 20-án a Competrolnál³ kaptam egy éjjeli őr állást, 234 lei havi fizetéssel, de az irodán dolgoztam napi 8 órát, s a főnök udvarias ember volt, a munka is könnyen megtanulható és elvégezhető. Sajnos csak két hónapig lehettem itt, mert azt az állást megszüntették. Beálltam egy építkezési vállalathoz mint munkás, itt téglát hordottam és maltert kevertem. Feleségem délben ebédet hozott. Végtelen nehezen bírtam ezt a munkát 6 hétig, szerencsére visszahívtak a Competrolhoz most már tisztviselőnek. Az irodában csak a főnök és én voltunk, munkakörünk beosztva.

Folytatom feljegyzéseimet a Competrolbeli működésemmel kapcsolatosan. Amikor odakerültem, az adminisztráció egyszerű volt, de a munka állandóan szaporodott. Én egész életemben dolgoztam, s most is szívesen teszem ezt, s a munka havi aránylagos beosztással elvégezhető is lenne, de a legtöbb fontos jelentés [59] és kimutatás minden hónap elseje körül volt esedékes, úgy, hogy 12-14-16 órai munkával sem végezhető el terminusra. Természetes, hogy a nagy sietség a munka minőségének árt és hibákat szül.

A számokkal való bibelődést sohasem szerettem, a bankban a kettős könyveléstől is irtóztam, s most a könyvelést is végzem, ezt is meg kellett tanulnom.

Szóval az elhelyezkedésemmel meg vagyok elégedve, csak a fizetés csekély, általában a petróleumtermékek lerakatánál mind ilyen nyomorúságos. 1955. április 1-ig havi 296 lejt kaptam kézhez, ezután mind jobb fizetési osztályba soroztak be, 362, majd 475 lejt kaptam kézhez. Ez az összeg csak arra elég, hogy éhen ne haljunk, de nem jut belőle ruha és lábbelire. Csak a jó Isten őrizzen a betegségtől, mert az ember akkor már életében el van temetve.

² Gospodărie (agricolă) de stat. Az állami gazdaságok az 1949. március 2./82. számú dekrétummal elindított erőszakos kollektivizálás során jöttek létre szovjet mintára.

³ A Competrol állami cég 1949-ben szerepel a tervgazdasági jegyzőkönyvekben. 1952–53-ban a Competrol-kirakatperben a területi igazgatók, sofőrök, egyszerű alkalmazottak ellen felhozott vád az imperializmus volt: Romániában a petróleumiparban mindig is külföldi tőke volt, ezt igyekezett tisztogatásra felhasználni a párt. Lásd: <https://www.comunismulinromania.ro/index.php/procesul-competro-l-ancheta-1952-1953/>, letöltve: 2022. február 15.

A drágaság, vagyis a pénz vásárlóerejének csökkenése állandóan emelkedik az 1952 januárjában történt pénzbeváltás óta. Akkor 20 lejért már lehetett vásárolni a piacon, de a beváltási arány szerinti 1 leuért nem adnak semmit. Szívesen vállalnék valami külön munkát is, bár az én koromban a jelenlegi munkaköröm betöltése éppen elégséges foglalkozás nekem, de ilyet sem sikerült kapni s így mellékkeresethez jutni.

Ami a rendőrségi ellenőrzéseket illeti, ez is mintha enyhült volna, legalább a nappali és éjjeli ellenőrzésnek nem voltunk kitéve, jelentkeztünk pontosan havonként kétszer. Feleségemet még ez is mindig izgalommal töltötte el, nem akart egyedül menni jelentkezni. Mozgási szabadságunk korlátozott lévén, s ez nagyon bántotta feleségemet, nem mehetett Tordára a fiát és családját látogatni. Ezért sokat zsörtölődött. Nekem is izgalmat okozott az, ha hivatalos kiküldetésben Kolozsvárra kellett mennem, félve az úton történő ellenőrzéstől, midőn meglátják a buletinemben az oda benyomtatott D. O.-t (Domiciliu Forțat – Kényszerlakhely) [Domiciliu Obligatoriu – a. m. kötelező lakhely].

A jó Isten különös kegyelmével itt is segítségünkre jött. 1954, talán szeptemberében beidéztek a rendőrségre reggeli 8 órára, s ott azt mondták, hogy egy komisszió kivizsgálja mindannyiunk helyzetét. A bizottságra délután 1 óráig vártunk, akkor tényleg meg is érkeztek, és minden családfőt külön-külön behíva, kikérdeztek olyan körülményekről, amelyekre már sokszor feleltünk, s amit már jól [60] tudhattak. Ezt követőleg aztán folyamatosan csak a reményekkel voltunk, míg végre 1954. november 13-án ismét a rendőrségre hívtak, s ott a családok mintegy 50%-ának tudomására hozták, hogy felmentik a kényszerlakhely alól, s bárhova elmehetnek 3 hónapon belül, kivéve a túlszűfolt városokat. Nem tudtuk megérteni, s ma sem tudjuk, kinek miért és milyen indokból szüntették meg a kényszerlakhelyét, s miért nem mindenkiét. Akiknek érvényben maradt az eddigi jelentkezési kötelezettsége és kényszerlakhelye, van köztük mindenféle foglalkozású egyén, törpebirtokos, középbirtokos, egyszerű falusi földműves ember és intellektuel.

Nagy volt a feleségem öröme, örültem én is, kellemetlenül érintett az, hogy nem mindenkit mentettek fel. Felmentésünk folytán a D. O. miatt új buletin kaptunk.

Felmerült a kérdés, mit csinálunk, hova megyünk, főként feleségem forszírozta, hogy menjünk mielőbb Tordára. Sok időbe telt, amíg elfogadta indokaimat, s főként másoktól is hallotta, hogy helyeslik elgondolásaimat. Alig néhány család hagyta el Enyedet a felmentettek közül, s csakis azok, akik gyermekeikhez, testvéreikhez tudtak húzódni, a többség itt maradt. Az én indokaim, hogy Tordán lakást, értve ez alatt az egy szobát, amely minden célt szolgál, majdnem

a lehetetlenséggel határos kapni, továbbá egyetlen létfenntartási eszközöm keresetem lévén, feltétlen állás is kell, amit Tordán szintén még nehezebb kapni, s ha esetleg kapnék is, semmi esetre sem ilyen – legalább relatíve – csendes, nekem való elhelyezkedést, mint a mostani. A fiam lakása nagyon kicsi, ők is alig férnek meg benne, négyen, ettől eltekintve sohasem volt jó öregeknek a fiatalokkal együtt lakni, s aztán nekünk is a mi korunkban csendesség és nyugalom kell, amit két gyermekkel való állandó együttlétben nem kapnánk meg. Feleségem mindegyre elmegy s elmehet Tordára, s így legalább momentán csend van a családi fronton.

Én Enyedet igazán megszerettem, sok kedves ismerősre és feleségem révén rokonra tettünk szert, sok szíves jóindulatú embert ismertünk meg. Míg Torda már nem az 1940 előtti, már nincsen meg a régi magyar külszíne, a lakosság nagyon felduzzadt, a magyarság számaránya százalék szerint, de számszerűleg is fogy minden nap.

[61] Fiam az ügyvédi kollektíva tagja. A mostani ügyvédi gyakorlat nem hasonlítható össze a régi, 1948 előtti ügyvédséggel. Én nem is tudnám magam ebbe a helyzetbe beletalálni. A kollektív testületben eddig sem volt az ügyvédeknek valami fényes megélhetésük, de most a létszámot több, mint duplájára emelték. Sok az eszkimó és kevés a fóká! Unokáim nőnek, a kiadások szaporodnak, s ez aggodalommal tölt el a jövőt illetőleg. Mi már segíteni őket nem tudjuk, örülünk, ha magunkat fenn tudjuk tartani. Feleségem most éppen náluk van, s úgy van, hogy magával hozza kis fiúunokánkat, aki most végzi az első elemi osztályt.

xxx

[1957 áprilisa után]

Ismét hosszabb idő után, mintegy két év⁴ múlva folytatom írásomat, saját életünk eseményeit tekintve kevés feljegyezni valóval.

A nagyvilágban sem történt semmi sorsdöntő esemény. A két tábor, a kommunisták államainak blokkja és a kapitalistáké még mindig egymással szemben áll nagyon kevés a remény, hogy valaha is megegyeznek, s békében megférnek egymás mellett. Borzalom a következményekre gondolni, ha tényleg mérkőzésre kerülne a sor.

1956 őszén történt magyarországi események a magyarságnak ismét nagy véráldozatába került, s azonkívül százezernyi magyar szóródott el a világ minden tája felé. Nemsokára több magyar lesz a nagyvilágban, mint hazájában.

⁴ A feljegyzéseit öt évvel később folytatta.

Szerencsétlen nemzet vagyunk, a honfoglalás óra, tehát több, mint 1000 év óta folytonos a vérveszteség, csoda, hogy még létezik, mint államot fenntartó nemzet. Legnagyobb átká volt mindig a pártoskodás, Szent István óta s a kereszténység óta egymást irtották és irtják. Aztán a tatárjárás, törökvilág, kuruc-labanc világ, 1848/49, aranykornak nevezhető csupán az 1867–1914-es korszak, relatíve nyugalmi állapot. Aztán az első világháború, Magyarország feldarabolása, a második világháború rengeteg ember és érték pusztulásával. Soha sincs nyugalmi állapot.

Én még mindig a petróleumlerakatnál vagyok, dacára az 1957. április 15-ével keresztülvitt tisztogatásnak, midőn a 60 éveseket nyugdíjba küldötték, s elbocsátották azokat is, kiknek mezőgazdasági ingatlanuk volt. Az állásban maradás is mindegyre bizonytalan. Igaz, hogy sokat ismét visszahívtak az elbocsátottak közül, mert a régi munkaerők nélkül nehezen zökkenő [sic!] volt a vállalatok ügymenetében. Lehet, hogy megtartásommal munkámat is értékelték, s momentán helyettesítésem is [62] esetleg nehézségekbe ütközött. A megjelent rendelkezés szerint nyugdíjas sem tölthet be állást. Én nem vagyok nyugdíjas, mert az ügyvédség után megillető – új lejben – most már 500 lejes nyugdíjamat mai napig sem kaptam meg, dacára annak, hogy ismételten megpróbáltam, de mindig elutasítottak. Egy újabban megjelent nyugdíjtörvény alapján újra kísérletezem, megvállik rövidesen, hogy milyen eredménnyel.

A jó Isten kegyelme folytán már 68 éves vagyok, jó egészségben és munkabíró. Feleségem gyengébb fizikuma folytán közepes egészségnek örvend, idegyengesége következtében mégis örökké aggódom érte. Kicsiny háztartásával és egyéb házi munkáival elfoglalja magát, s így nem unatkozik. Enyeden már a negyedik lakásban vagyunk, ez is persze csak egy szoba, talán melegebb, mint a megelőző. Igaz, hogy távol van a központtól – enyedi fogalmak szerint –, s ezért feleségem szeretne a központhoz közelebb kerülni, de a lakásviszonyok itt is nehezek, mint minden városban.

Tordai házaink CASBI⁵ alapon voltak elvéve, s egy megjelent rendelkezés megcsillogtatta a reményt, hogy jogosultak lennénk annak visszaszerzésére. Ezzel is elutasítottak, azzal indokolva, hogy a ház 10 szobás, tehát nem családi ház. Szóval sem ehhez, sem egyébhez nem juthatunk, hogy anyagi helyzetünkön segíthessünk. A megélhetés pedig folyton nehezebb. A pénzbeváltás óta az árak nagyon eltolódtak, a pénz vásárlóereje mintegy fele annak, mint amennyi a be-

⁵ Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice, az Ellenséges Vagyontokat Kezelő és Ellenőrző Pénztár. Az 1945. február 10-i 91-es számú törvény alapján hozták létre.

váltás idejében volt. Tordai volt lakásunkban először internátus volt, újabban lakásoknak osztották ki, talán minden egyes szobából csináltak egy lakást, összevissza vágták a falakat, az udvar hátsó részén épült garage-t, istállót és csúrt lebontották, emeletes ház épült ott, s a Jósika utcai fronton a parkosított részen egy új, négy lakás célját szolgáló emeletes ház. Kövendi belsőségünk a kollektív gazdaság székhelye, erről sem lehet álmodozni, csapói udvarházunkat pedig teljesen lebontották.

xxx

1957. október 27-én folytatom írásom, most már az ötödik lakásban Enyeden. Most a fő útvonal mentén, a régi ún. Magyar utcában, egy lakószobánk és egy kisebb kamraszerű helyiségünk van, amit konyhának használunk, igaz, hogy cement padozatúak. Feleségem nagyon lakályossá tette, világos, déltől fogva napos. Most már ő is meg van nyugodva, jól találja itt [63] magát, közel vannak az üzletek, piac, ismerősei, barátnői. A házban még Schaum doktorék laknak, jól vagyunk velük, s most már feleségem sem érzi magát elszigetelten, egyedül, kedves a környezete, jó a levegő, pormentes, s most már nem vágyik minduntalan Tordára. Hogy ebbe a lakásba költözhattünk, azt rengeteg hercehurca, utánjárás előzte meg, de a fő érdem mégis a Schaumnée, aki mindenben segítségünkre volt, hogy megkaphassuk.

Említettem fennebb, hogy a CASBI címen elvett tordai lakásunk visszaszerzésével kísérleteztünk, de eredménytelenül. Újabb próbálkozás, hogy feleségem kérte külön az ő nevéen álló szomszéd kis ház visszaadását azon a címen, hogy csak én voltam CASBI alá véve, de ő nem, s illetve mivel a kis ház és a mellette levő udvarunk helyére emeletes házat építettek, kárpótlásul egy üres telket avagy a ház ellenértékét. Ezzel is elutasítottak, hogy a ház az államosított házak között szerepel, ami nem is igaz.

Azt is említettem fennebb, hogy ügyvédi nyugdíjam megállapításával és folyósításával már 5 éve kínlódom. Végre május 1-től elismerték nyugdíjjogosultságomat, s június 1-jén megkaptam első 500 lej havi nyugdíjat. Ez aztán komplikálta alkalmaztatásomat, mert nyugdíjas, s főként első osztályú nyugdíjas (500 lej?) nem tölthet be állást. Júniustól fogva aztán folyton zavarog ez az ügy, de október 15-ig nem tudtak a helyembe megfelelő tisztviselőt kapni. A közbeeső idő alatt három egyén is volt repartizálva az elhelyező hivatal által, próbáltam őket bevezetni, de elég analfabéták lévén, mind megszöktek. 1957. október 16-ával váltam ki a Competro kötelékéből, még egy fél hónapig instruálva utódo-

mat. Én mindenesetre szívesen dolgoztam volna tovább, mert munkához lévén szokva, végtelenül unalmas az elfoglaltságnélküliség.

Szűkebb családi körünkben nincsen semmi újabb esemény. A nyáron nálunk voltak unokáink 1-1 hónapig, külön-külön, mert így mindkettő engedelmes gyermek, de együttesen túl lármásak nekünk. A kis Miko szeptemberben ment 4-ik elemibe, Marika pedig az első elemibe.

xxx

1959. június 16.

Majdnem 2 év eseményeiről kell beszámolnom, amit igen röviden megtehetek, mert életünkben lényeges változás nem [64] történt, úgyszintén a külvilágban sem. A havi 500 lei nyugdíjam megvan, de bizon ezt megesszük, és még nagy ügyelettel kell beosztani, hogy erre is elég legyen. De ott vannak az egyéb szükséges kiadások. Fehérneműpótlás, cipőjavítás, nem is szólva ha új cipőt vagy valami ruhadarabot kell venni. S mindezek tetejébe a fabeszerzés. Ez aztán a katasztrófa. Hatósági fát 14 mázsát 10 leiert kellene kapjunk, de abból is 3 mázsa ellenértékéül valami majdnem használhatatlan szenet, vagyis lignitet adnak. Mintegy 30 mázsát szabadon kell venni, s mázsája 40 lei a szabad fának. Nyilvánvaló, hogy a költségvetés egyensúlyban nem tartható, s mindent elkövetek, hogy valami kisegítő munkához és keresethez jussak. 1957. október 15-től nem vagyok tisztviselő. Ettől az időponttól fogva minden hónap elseje körül behívtak a Competrolhoz néhány nap segíteni, a zárlat elkészítésére, egészen 1958 áprilisáig, a két tisztviselőtől kaptam némi díjazást, de megtanulván ellátni az én volt munkakörömet, erre tovább nem volt szükség. 1958-ban 2 és fél hónapig az ADAS-nak⁶ voltam pénzszedője, keresve havi 150-200 leit. Mindezek után maradna a testi munka, de ezt nem bírom, már ezelőtt 7 évvel, amidőn próbáltam a téglahordást, malterkeverést, alapásást, de rettenetesen belefáradtam, meg sem próbálhatom annál kevésbé, mert már elrúgtam a 70-ik évemet. Kuriózumként ideírom, hogy kénytelen voltam csináltatni egy nyári zakókabátot, de hogyan? Áprilisban megvettem a szövetet, májusban a hozzávalót, és júniusban megcsináltattam.

Hát így foldozzuk, toldozzuk az életünket.

Hála a jó Istennek, hogy egészségünk van. Feleségem is most nyugodtabb, minden nap vannak látogatói, ő is meggy hol egyedül, hol velem, s most nem ké-

⁶ Administrația Asigurărilor de Stat. Állami biztosítótársaság, amely 1952-ben vette át az államosítás után, 1949-ben létrehozott SovRomAsigurare helyét.

szül annyira Tordára költözni, mint eddig. Úgy hiszem, hogy lehetlenné is vált Tordára való menetelünk, mert túlsúlyfolsága miatt zárt városnak is nyilvánították.

Fiunk betegségével nagyon megijesztett. A sok cigarettázás folytán a szívhez vezető főérben olyan mérvű nikotinlerakodás támadt, hogy majdnem megszűntette a szív működését. Kórházi ápolás alatt volt, s alig tudott magához jönni. Azóta nem cigarettázik, jó étvágya van, meghízott. Felesége, Margit is nagy aggodalomra adott okot, vesekövei keletkeztek. Különbőféle gyógykezeléseknek vetette alá magát sikertelenül, erős fájdalmai voltak. Orvosa végre egy nyugat-németországi gyógyszert ajánlott, amit sikerült [65] Svájcban keresztül beszerezni, s használata után a vese tényleg kitisztult. Aggódunk, nehogy ismét elszaporodjanak vesekövei.

A nemzetközi politikában sincs semmi újabb lényeges reményteljes mozzanat. A négy nagyhatalom külügyminiszterei összeültek Genfben, hogy felmerült ellentéteiken igyekezzenek simítani, hozzák kalap alá a Németországgal kötendő békeszerződést, aminek éppen ideje már 14 év után. Sajnos a nézetek nem közeledtek egymáshoz, pedig mindenki érzi azt, hogy Európában nincs nyugalom addig, míg a német egyesítés meg nem történik, és mindenki iszonyodik a háborútól, s mégsem tudnak teremteni nyugalmi állapotot.

xxx

1962. augusztus 24.

Rég nem folytattam naplót, de nem is igen volt sok minden, amiről írhatam volna.

1959 szeptember–októberében új foglalkozásom akadt, a cukorrépa átvételénél kaptam mintegy 6 heti alkalmazást mint irodista.

1959. december 15-ével sikerült bejutnom az Enyed városi szövetkezetbe, átvettem a Bethlen Kollégiumban levő szövetkezeti boltocskát. Nagyon új volt ez a munkakör, első ízben lettem kereskedő életemben, de lassan-lassan beleszoktam. Az üzlet nagyon el volt hanyagolva, a helyiség tele egérrel, piszokkal. Fokozatosan mindent rendbe hoztam, sokat kell küszködnöm az árubeszerzéssel, de a forgalmat lényegesen emeltem. Nem mondom, hogy könnyű ez a foglalkozás, tanítási idő alatt délelőttönként feleségemnek is segítenie kell, másként a 10 perces szüneteket nem tudjuk lebonyolítani. Nyilvánvaló, hogy ez fárasztja őt, s a szünetek alatti nagy tolongás idegesíti, de nincsen mit válogatni, meg kell tenni, mert másként megélni nem tudunk, 1960 januárjától fogva beszüntették a havi 500 lei ügyvédi nyugdíjamat. Az új nyugdíjtörvénynek van egy rendelkezése,

hogy a nyugdíjra érdemteleneknek nem jár nyugdíj. Ez egy nagyon tág meghatározás, s éppen ezért nagyon tág mederben is alkalmazták. Ki tehát a méltatlan? A nyugdíjtörvény szövege megjelent, de a terjedelmes végrehajtási utasítást már csak a hivatalvezetők kapják meg, és a direktívákat, amelyek alapján intézkedniök kell. Az utasítás szerint méltatlan az, kinek házáat nacionalizálták [a. m. kisajátították], földbirtoka volt (tehát kizsákmányoló), avagy politikai pályája is volt 1944 előtt.

[66] Az enyedi rajon főtítkárságának idézője alapján ott megjelentem, jegyzőkönyvet vettem fel s az eredmény: a nyugdíjam 1960. január 1-től nincsen folyósítva. Soha semmi írást nem kaptam, sem szóval nem közölték az indokokat, de a fent írtak szerint kaphattak indokokat a határozatra. Nem volt mit tegyek, várom az időt, amidőn majd megszüntetik az ilyenféle megkülönböztetéseket, hisz ennek éppen ideje.

Ügyvédi nyugdíjam beszüntetése után megkértem az 1944 utáni szolgálatom alapján megillető ún. szociális segílyt, s kaptam is havonta 250 leit. A gondviselés különös kegyelmének tekintetem, hogy megvan az állásom fix fizetés nélkül, a forgalom után kapom csak a 3%-ot, s emellett van még havi 250 leiem is, s így szerény megélhetésünk biztosítva van. De itt is csalódtam, az állásomért beszüntették a szociális segílyt, sőt a kapott összegeket vissza kellett fizetnem.

Fiam és családja a körülményekhez képest túrhetően vannak. Az ügyvédi kollektívában is a kereset nemigen emelkedik, sőt csökken, a mezőgazdaság kollektivizálása országos viszonylatban is befejeződött, magánjogi perek már nagyon ritkák, városi ingatlanforgalom is csekély és nehézkes a sok formaság és a jóváhagyás bizonytalansága miatt.

A nemzetközi helyzet olyan, mintha holtpontra jutott volna. A kelet és nyugat, a szocialista és a kapitalista tábor éppen úgy szemben áll egymással, mint előbb. Főként Berlin kérdése kapcsán olykor-olykor pattanásig feszültté válik a helyzet, aztán megint megenyhül. Mindkét tábor a békét hirdeti és őszintén akarja is, de egyik sem enged követeléseiből, így pedig nem lehet megértés és igazi béke. Másként nincs is a világnak egy olyan zuga, ahol ne lenne nyugtalan-ság, főként a volt gyarmatok területein. Rengeteg – kivált Afrikában – az új állam, s minduntalan előfordul egyik napról a másikra, hogy egyik csoport letaszítja a kormányról a másikat, s így tovább. Ha eddig a gyarmatok népei elnyomás alatt voltak, most aztán nem tudják, mit kezdjenek a szabadságukkal, egymást eszik és fogyasztják.

A világúrkutatás van most soron, és ebben a kérdésben az ember mind csodálatosabb eredményeket produkál. Nagy a féltékenység és a verseny a Szovjetunió és az Egyesült Államok között. Melyik tudja túlszárnyalni a másikat. Mint-

ha [67] az emberiséget más kérdés nem is érdekelné, minthogy utazzunk a Holdba s más égitestekre. Emberek száguldanak sok ezer kilométer óránkénti sebességgel napokig, sőt hetekig a légüres térben, keringenek a föld körül, majd leszállanak a földre, avagy az óceánba, s mindezt alulról dirigálják s a végrehajtás percnyi pontossággal történik. Csodálatos, amit produkált az emberi elme, s megvalósítják a mesemondók és regényírók eddig csak fantasztikusnak képzelt elgondolásait. Amerika a Venusba irányít rakétát, amelynek útja hónapokig tart, újabb hírer szerint nem tudom, hány millió kilométerrel tért el az előírt útiránytól, de a földről helyes útra terelték. Laikus ésszel mindezek érthetetlenek, de úgy látszik, az ördög az ember.

Tordai látogatásunkat visszaadták az unokák, mindjárt egy hete, hogy elmentek. Most várjuk tőlük a leveleket. Iszonyú rossz levélíró az egész család, ami a feleségemnek sok bánatot okoz, mert ha nem tud róluk, mindig aggódik értük.

xxx

1965. augusztus 11.

Három éve már, hogy nem jegyeztem fel semmit életünk folyásáról. Küszködtem tovább a nyugdíjaimért. Megint megjelent egy módosítás, amely még mostohábban bánt el a régi emberekkel. Kimondta, hogy az 1948 előtti ügyvédi gyakorlat nem számít be a szolgálati időbe, csak akkor, ha az illető ügyvéd fel volt véve az ügyvédi kollektívába. Az új rendelkezés azt is kimondja, hogy nem lehet valakinek állása és nyugdíja is. Ez egy nagyon helyes intézkedés, de akkor adjanak annyi nyugdíjat, hogy élni lehessen belőle.

1962. október 12-én megértük házasságunk 50 éves évfordulóját, hála Istennek, megfelelő egészségi állapotban. Az évfordulót gyermekeink körében ültük meg,⁷ hisz fiam és családja minden örömünk. Boldogság, ha fiam és menyem megértik egymást, s feleségem sem olyan anyós, akit nem lehet szeretni, anyós és meny jó barátságban és megértésben vannak egymással. Unokáim nőnek, Mikoci már kész gavallér, az a híre, hogy járnak utána a lányok. Ez évben érettségizett. Marika is nagyon megnőtt, most megy a IX. osztályba, ami a gimnázium felső tagozatát jelenti. Mindkettő szép gyermek, csak szerencsések lennének az életben.

⁷ A lapszélre írott utólagos kéziratos megjegyzés a fénymásolat miatt nagyon nehezen olvasható, és az 1972. évre vonatkozik. Szövege: A családi ebéden csak dr. Kovács Lajos, a romániai unitárius egyház püspöke és felesége, dr. Ferencz József öcsénk, a magyarországi unitáriusok püspöke és Fazakas Ferenc helyi lelkészünk és felesége voltak jelen.

Házassági évfordulónk alkalmával eszembe jutott feleségem nagyszüleinek az aranylakodalma, a Ferencz Józseféké és a Pataky Lászlóéké. A miénket is más-ként képzeltem el, és más helyzetben, de hát nem én vagyok az oka mostani helyzetünknek.

További esemény, hogy 1964. évben a nyugdíjra „érdemtelenek” kegyelmet kaptak. Származás, volt vagyoni állapot, politikai szereplés s még ki tudja, mi címen 1960. január 1-től megvonták [68] 500 lei ügyvédi nyugdíjamat. Ezt most már visszakaptam 1964. október 15-től fogva azzal a feltétellel, ha állásomról lemondok. Így aztán a szövetkezetnél viselt állásomról le kellett mondjak, de mivel helyemben nem akadt megfelelő utód, a „felelősséget” feleségemre írták át, s ő volt azután az alkalmazott ez év augusztusáig, s a napokban adtam át az üzletet utódomnak. Mindenesetre nagy nyereség volt részünkre, hogy mostanig dolgozhattunk, éppen ilyen magas korban, mikor 60 éven felül nyugdíjba zavarják az embert, helyet a fiataloknak! Talán még maradhattunk volna tovább is, de feleségemet nagyon izgatta a „felelősség”, s sürgette minduntalan az üzlet átadását.

Ismét nyakunkon vannak a megélhetés nehézségei. Ha valami alkalmi, kiegészítő munkát nem kapok, hogy legalább 2-300 lejt keressek havonta, az 500 lei nyugdíjból megélni lehetetlenség.

Remény és remény, ez tartja életben az embert, talán reájönnek arra is, hogy egy volt ügyvéd megélhetéséhez nem elég a havi 500 lei, s talán emelni fogják, de viszont az árak is folyton emelkednek, a megélhetés napról napra többre kerül, s így az esetleges emelés is elveszíti értékét.

Régi tervünk, hogy Tordára visszatérjünk, még soha nem valósulhatott meg. Képtelenség külön szobát kapni. Felmerült az a megoldás s, hogy a szomszédos községekben keressünk lakást. Szét is néztem, de falun leendő elhelyezkedésünk nem valami kellemes tartózkodási hely lenne, főként télen a hideg és rövid napokon, hóban, sárban.

Két hetet a múlt hónapban Tordán töltöttünk, s 15 év után elmentem szülőfalumba, Kövendre is, főként – s azt lehet mondani, kizárólag – azért, hogy a családi sírkertet meglátogassam. Amint azt előre is elgondolhattam, rettenetesen elhanyagolt állapotban találtam, telenőve bozóttal, akácfákkal, a kerítésnek nyomma sincsen. Mindkét sírkő még érintetlenül áll. A tervem az volt, hogy nyomban nekifogok segítséggel a kitakarításhoz, de szerencsétlenségemre egy nagy eső ka-pott ott, s így csak megbízást adhattam a kitakarításra. Jenő fiamat úgy helyeztük el egy sírban, hogy oda költözzünk mi is feleségemmel. Fiam neve úgy van be-vésve a sírkőbe, hogy alább a mienk is elférjen. Ki tudja, miként lesz ez lehetsé- ges, s az eljövendő néhány év alatt, ami esetleg még rendelkezésünkre állana,

milyen állapotok lesznek és következnek be, melyek lehetségessé avagy lehetlenné teszik odajutásunkat.

A nagyvilágról s nemzetközi helyzetről mondhatnék-e valamelyes vigasztalóbbat? Semmit! Mint a társadalomban, irigység és rosszindulat, egyik ember ellensége a másiknak, riválisa, holttestén át is helyébe akarna kerülni. A népek és nemzetek is éppen így, egyik a másiknak megsemmisítésére törekszik, avagy jármába akarja [69] hajtani. Mindenki tisztában van azzal, hogy az emberiségnek béke kell, mindazonáltal a vietnámi háborút sem tudják befejezni. Én nem vizsgálom, mely állam ennek az akadálya, csak félni lehet attól, hogy a háború még nagyobb területekre fog kiterjedni, világháborúvá is fajulhat, s akkor elkerülhetetlen az atombomba használata s az embermilliók pusztulása.

Most, hogy már véglegesen nyugdíjba kerültem – ugyan lementével dicsérd a napot, még ismét elvehetik! – s nincsen újabb foglalkozásom, felállíthatom a mérleget az 1944 utáni ténykedéseimről. 1945 márciusában jöttünk vissza. Hazahozott a honvág és a vagyon. Persze, ha információink lettek volna a való helyzetről, s főként ha betekinthettünk volna a jövőbe, talán jobb helyzetbe kerültünk volna, ha vissza sem jövünk. Az ember mindenre képes, lehet, hogy a holdban is fog üdülni, de egyre nem képes még most sem, a jövőbe látni.

Tordai lakásunkat szétdúlva, lakókkal benépesítve, kövendi, csapói otthonunk kifosztva, széthordva, sehol, ahol fejünket lehajthatnók. Amit össze tudtam szedni, azt elvitte a CASBI. Tordán átmenetileg egy barátunknál, majd egy rokon nénénknél húzódtunk meg, s amidőn arra kényszerítettek, hogy Tordáról is elmenjünk, kövendi lakásunk egy részét úgy, ahogy lakhatóvá tettük, s ott voltunk 1949 február végéig, illetve március 1-re virradó éjjelig. Közben a csapói birtokot, belsőséget teljes egészében államosították, gazdasági felszerelés, állatállomány már megelőzően elveszett. Kövendi, részben még megmaradt birtokrészen gazdálkodtam, a semmiből úgy, ahogy berendezkedtem, marha, disznó, juhállományt szereztem, s dacára a magas beszolgáltatási kötelezettségnek, élhető állapotba kerültünk. 1949. február 29-én március 1-jén Kövendet is el kellett hagynunk egy kofferbe betehető aprósággal, s kényszerlakhelyképpen először Tordán voltunk 1 és ¼ évig, s azután kényszerlakhelyen Nagyenyeden 1955-ig, amikor megszüntették a kényszerlakhelyet és a rendőrségi jelentkezési kötelezettséget, de Tordára visszamenni, lakás hiányában, nem tudván, ma is Enyeden élünk.

Nagyenyedre kerülésünk után pár hónappal egy mérnök mellett kaptam elhelyezést, nála dolgoztam 1 és ¼ évig, kulimászt kavartam, téglát hordottam mintegy 2 hónapig. Voltam a Gostat könyvelőségénél pár hétig helyettesítő, a cukorrépa átvételénél irodista. Bekerültem a petróleumosztóhoz, ahol 5 évig iro-

dában dolgoztam. Innen el kellett menjek, mert megkaptam az 500 leies ügyvédi nyugdíjamat, s állást nem vállalhattam. Rövidesen azonban a nyugdíjamat elvették. Sikerült az enyedi szövetségelnél állást kapnom, s a Bethlen Kollégiumban levő Chioscban voltam elárúsító-felelős szintén 5 évig, 1964. október 15-ig, s mint feleségem helyettese 1965 augusztusig. Nyugdíjamat visszakaptam, meg kellett válnom innen is.

[70]

Így volnánk most, midőn ismét minden gondunk és aggodalmunk az, hogyan és mily művészettel éljünk meg a havi 500 lei nyugdíjból.

xxx

[1968]

Több, mint 3 éve nem folytattam feljegyzéseimet. Igaz, hogy ami minket illet, nem is volt oly sok említésre méltó.

Mi lenne fontosabb a gyarló ember számára, mint a küzdelem a megélhetésért. Hogyan és mivel lehetne pótolni a havi 500 lei nyugdíjat? Egyik nyugdíjtörvény-módosítás – mert hát nincs az az év, hogy ne történjen módosítás – megengedi, hogy a nyugdíjas évente 2 hónapon át fizetéses állást vállalhasson. Egy azutáni módosítás ezt már 4 hónapra emeli, s a legutóbbi már mindkét engedményt megszünteti. 1965. október 1. – november 15-ig a D. A. C.⁸ könyvelőségénél kaptam munkát, 1966. november közepétől 1967. január 31-ig egy enyedi szövetség könyvelőségénél, mindig valakit helyettesítettem, azóta aztán ilyen munka sem akadt. 1965 szeptemberétől az év végéig a kollégiumi szövetségi utódomnak könyveltem s adtam útbaigazításokat, amiért áruban kaptam tőle valamelyes ellenértéket, s ugyanezen időtől 1968 augusztusáig az óras szövetségi boltban könyvelést végeztem, ami havi cca 40 leit jelentett.

1966 karácsonyára megérkezett éppen a mennyből az én angyalom, úgy hozzám, mint általában a régi nyugdíjas ügyvédekhez. Végre megesett a szívük a havi 500 lejes nyugdíjas ügyvédeknek, s decemberre már 750 lejt kaptunk, s a közben megjelent általános nyugdíjfelemelés következtében ehhez 156 járult, úgyhogy most 863 lej a havi nyugdíjam, amely összeg a mai árak szerint – nem számítva a ruházzkodást és lábbelit, s az esetleges rendkívüli kiadásokat – éppen hogy fedezi szerényen megélhetési kiadásainkat.

⁸ Helyesen D. C. A. Az 1951/51-es számú határozattal létrehozott, a könnyűipari minisztérium hatáskörébe tartozó papírhulladékot gyűjtő egység (Direcțiunea Colectării și Achiziției).

Csak a jó Isten megtartaná egészségünket hátralevő életünkre, s ha búcsúnunk kell az élettől, jönne a halál egy csapásra. Így kell gondolkoznom, mert Isten kegyelme folytán januárban 80 éves leszek, feleségem is 76 éves, s mindennek van határa így az életnek is, s isteni rendelés, hogy az életet bárki, de a halált senki sem rabolhatja el. A mai lakásviszonyok mellett, s főként a mi jelenlegi helyzetünkben nincs egy külön szoba, ahova a beteget el lehessen helyezni, s ha már a családtagok nem bírják, ápolónőt sem lehet kapni, ha azt egyébként anyagilag elbírnád. Orvosról aztán ne is igen álmodozzál, szegény halandó. Lehet, hogy 20-25-ször is több orvos van, mint ahogy a békeidőben volt, de ha sürgősen kell, egyet sem kapsz. A fekvő, lázas beteg menjen hatósági rendelőkbe, ott várjon 2-3 órát, amíg sor kerül rá, de [71] rendes orvosi látogatásra ne is számíts, legfennebb akkor, ha nagyon is duzzadt a zsebed.

A nemzetközi helyzet már zavarosabb, mint valaha, s a jövő kiszámíthatatlan.

A vietnámi háború már évek óta folyik, úgy látszik, hogy Amerika is szabadulni akarna ettől a sok pénzt elnyelő rémtől, de úgy látszik, még ők sem tudják, hogyan és miként. A régi arab-izraeli ellentét háborúban folytatódott, mégpedig óriási meglepetéssel a kicsiny 3 milliós Izrael pár napon belül döntő győzelmet aratott a 100 milliós arab világon. És itt sem találják meg a békéhez vezető kiutat. A fegyverszünetet mindegyre megszegik, a gyűlölet továbbtart, s az ellenfelek újra fegyverkeznek.

Európában is nagy riadalmat okozott a szintén kommunista Csehszlovákiának a Szovjetunió és 4 szövetségesének váratlan katonai megszállása. Vélemények szerint ezzel Európában a katonai egyensúly a Szovjetunió és a varsói paktumbeli szövetségesek javára tolódott. Tehát mit lehessen tenni, fegyverkezni és az ellenlábás NATO-t erősíteni.

Amerikában divatba jöttek a politikai gyilkosságok. Afrikában az újonnan alakított számos új államban egyik napról a másikra változik a kormányrúd kezelője katonai puccsok következtében, szintúgy Dél-Amerikában is.

Kommunista világkonferenciát kívánnak rövidesen tartani, de ott sincsen már a teljes egység.

Jelenleg még utópia az európai egyesült államok, úgy gondolom, hogy a mai emberiséget ki kellene irtani, s akkor talán lenne harmónia, mert úgy látszik, hogy fontosabb az, hogy melyik állam úrpilótája jusson előbb a holdba, s tüzze ki zászlóját.

Megértem már 2 világháborút, rettenetes emberi pusztulást és javak pusztulását, meglehetősen felfordulást, gyökeres változásokat. Mindezeknek keresem az értelmét, keresem a célt. Ami ma jó, az holnap már rossz. A világtörténelem is

hömpölyög jobbra és balra, s mi, emberi lények csak lubickolunk, s várjuk, hogy merre sodornak a hullámok. Hol vagy, te Világbéke, talán messzebb, mint valaha.

Ami a Romániában élő magyarság jelenét és jövőjét illeti, az nem nagyon megnyugtató, sem nagyon kecsegtető, ha erről gondolkodom, meglehetősen peszsimizmus lesz úrrá lelkemen. Az alkotmány garantálja, hogy egyenlő jogú és kötelességű állampolgárok vagyunk, s egy valódi demokráciában mily könnyű is lenne ezt végrehajtani. Azt mondják egyesek, hogy a kommunizmusé a jövő, jelenleg a szocializmust [72] építjük. A szocializmus is nemzetközi jellegű, de a mai „népi demokratikus” államokban a nemzeti érdekek vannak előtérbe helyezve, s ennek túlhajtott formája a sovinizmus, sajnos sokszor érezzük ezt. A magyar ember a versenyben gyakran háttérbe szorul, a román elem van favorizálva. Ez lelki depressziót okoz, lehűti ambícióját, fékezi energiáját. Aztán szomorúan kell látnom, hogy fajtám nem eléggé öntudatos, és nem eléggé ellenállóképes. Mind gyakoribb a vegyes házasság, s akár magyar nő megy román férfihoz, akár magyar férfi lép házasságra román nővel, a legtöbb esetben az eredmény a család és az utódok elrománosodása. A románság hosszú évszázadokon át tartó magyar uralom alatt is megőrizte nemzeti érzését, külön fajiságát, összetartozásának tudatát, egymás segítségét, haladott, fejlődött, s egy nemzetté erősödött. A nemzeti érzéstől hevített előjárói szavára hallgatott, elgondolásaikat követte. Hogy velünk mi lesz, meddig élünk még? Keserves erre még gondolni is. Mi vagyunk a hibásak? Kiéltük magunkat? Igaz-e, hogy minden nemzet akkor hal meg, ha maga ássa meg a maga sírját? S most már mi vagyunk a sírásók?

Magyar városaink, hordozói sok küzdelemnek, harcnak, egy ragyogó múltnak, mindinkább elrománosodnak, a román elem beköltözésének elősegítése útján. A magyarság számaránya a városokban állandóan csökken. Ne legyen jóslat, s ne legyen igaz, hogy magyar városaink nemzeti hagyományaink kriptáivá alakulnak át!

Sajnos nem látom a fiatalságunkban a nemzeti hagyományainkhoz való ragaszkodást, nemigen veszem észre, hogy érdekelné őket a múlt. Talán egyik fő oka ennek, hogy csak állami iskolák vannak, az oktatás egységes állami terv szerint folyik, magyar történelemről szó sem lehet. A magyar családok otthonában kellene olvasni a magyar történelmet éppen úgy, mint ahogy régen a Bibliát olvasták. De hát kapható-e erre a mai magyar fiatalság? Ha igen, ez csak kivételes jelenség. azt hiszem, 90%-ának elsőbb a mozi és egyéb szórakozás. Igaz az is, hogy ha a mai fiatal kikerül a középiskolából, avagy ha szerencsés volt oda bejutni, a felsőbb oktatásból, alkalmazás után kell nézzen, nincs a háta megetté vagyoni. Élnie kell, a kenyérkeresés gondja zúdul a nyakába, be kell lépjen a taposóma-

lomba, s ott öröljön élte végéig. Nincs másra idő, mint dolgozni, a kiszabott munkát elvégezni.

Más volt a világ, midőn Vörösmarty⁹ így szólt:

„Csak törpe nép feledhet ős nagyságokat,

Csak elfajult kor hős elődöket;

A lelkes eljár ősei sírlakához,

S gyűjt régi fénynek [helyesen: féynél] új szövétneket.”

[73]

Egyik legfőbb oka elerőtlenedésünknek, fogyásunknak és pusztulásunknak, hogy a magyarságnak nincs egy összefogó szervezete, sem külön érdekképviseleti alakulatai. Egy új törvény alapján most alakulnak meg a magyar kisebbségi tanácsok, s azok élén egy országos tanács is lesz. Megválnak, mit eredményeznek. Az összeállításukból csak az látszik, hogy a párt függvényei lesznek.

Mai napig sok gondot okoz az Amerikai Egyesült Államoknak a négerkérdés, a négerek szervezkedése. Érdekes az a jelenség, amit ott fekete kapitalizmusnak neveznek. A négerség önálló és különálló kulturális intézményeket létesít, üzleti, kereskedelmi vállalatokat teremtenek, a tőke által kívánnak megerősödni és jelentős tényezővé válni és céljaikat elérni. Ezzel szemben azt mondhatnók, hogy így van ez a kapitalista államokban. De szervezet, intézmény és pénz nélkül mit érhet el egy kisebbségi nép is a népi demokratikus államokban is?

Amint említettem, nincsenek a magyarságnak felekezeti iskolái, ahol a növendékek megismerhetnék a magyarság múltját, a régi Magyarország történelmét. Mindez lehetetlen a mai állami berendezkedés mellett, mindezt lehetetlen a család keretében pótolni, ha még erre lenne is fogékonysága a család fiatal tagjainak. A legtöbb családban minden családtag alkalmazásban, nincs meg a család régi összetartó ereje, a szülők irányító és fegyelmező képessége és lehetősége. A gyermekek túl is vannak terhelve kötelező tanulmányaikkal. Pedig nyelvben él egy nemzet, s egy kisebbségi nemzet főképp a történelmében.

1967 nyarán egy hetet töltöttünk Marosvásárhelyt. Az akkori alkotmány és közigazgatási beosztás szerint a Magyar Autonóm Tartomány székvárosában. Azóta ez a közigazgatási beosztás megszűnt, s két magyar többségű megyét alakítottak, Olt¹⁰ [sic] és Kovászna néven. Marosvásárhelyt még sok magyar van, de erős a román beözönlés. A hivatalokba mindinkább románok kerülnek, sok még magyarul sem tud, vagy pedig nem akar beszélni. Az üzletek portáléiról mind-

⁹ Nem Vörösmarty, hanem Garay János (1812–1853) *Az Árpádok* című verséből származik az idézet.

¹⁰ Természetesen Hargita megyéről van szó.

inkább eltűnik a magyar felirat, amely eddig a román szöveg mellett volt használatos. A Bolyai egyetem orvosi fakultásán csak román felírás van a homlokzaton, az előadási nyelv csak román. A régi református gimnáziumról is levették a magyar felírást, a Transylvánián a „Hotel” mellett törölve a magyar szálloda szó, s így tovább. A mozik hirdetése csak román, ha még magyarországi gyártmányú mozidarabot is forgatnak, annak a címe csak a románra lefordított. Egyébként még a „Magyar Autonóm” szavakat is törölték még a megszűnése előtt, csak a Maros Tartomány volt.

[74]

Eltételezve ezektől a keserű tapasztalatoktól, jól találtuk magunkat rokonunk, Gidófalvy Istvánéknál,¹¹ sok ismerőssel, sorstárssal találkoztunk, s felújult a régi barátság Haller Istvánékkal.¹²

Ami a mi kis családunkat illeti, a körülményekhez képest megvagyunk. Nálunk, öregeknél van nagy változás. Dr. Bogdán Jenő¹³ régi barátunk felesége elhalt, s ő egyedül maradt. Egyetlen fia volt, fiatalon vesztette el, akárcsak mi Jenő fiunkat. Felajánlotta, hogy költözzünk hozzá. Mi ezt hálásan vettük, mert másként a Tordára való visszakerülésünk teljesen reménytelen volt. A kényszerlakhely alóli felszabadításunkkor buletinünket enyedire cserélték ki, s így mi lakást Tordán sem kiutalással, sem pedig szerződéses alapon nem kaphattunk. 1968. augusztusától fogva itt élünk, s földgáz mellett fagondjaink megszűntek, a télen nem fogunk szenvedni a hidegtől.

Furcsa a sors, 1944 szeptemberében, midőn Tordát már elhagytuk, Kolozsvárt újra találkoztunk Bogdánékkal, ők is útra készen állottak, azt propagálták, hogy menjünk velük együtt, a Hatvan melletti Lőrinci községben lakó nővérükhöz. Így jutottunk mi Bogdánék révén Lőrinciben fedél alá, s most az ő baráti gesztusa folytán juthattunk vissza Tordára. Így most egy városban vagyunk fiunkkal s az ő családjával, s ezzel feleségem régi vágya teljesült.

Fiam folytatja az ügyvédséget az ügyvédi kollektív keretében. A jelenben ez megélhetést biztosít, de soha nem tudhatja az ember, hogy mit hoz a holnap, mi-féle meglepetéssel szolgál. Menyünk, Margit, kötőgépet szerzett, ügyesen és szorgalmasan dolgozik, keres a házhoz, így a megélhetésük is könnyebbé vált,

¹¹ Gidófalvy István (1889–1984) mezőgazdasági szakíró, dr. Gidófalvy István és Pataky Etelka fia.

¹² Haller István (1896–1971) a nagyenyedi Hangya Szövetkezetek Szövetségének elnöke volt, 1949-ben családostól kényszerlakhelyre telepítették.

¹³ Dr. Bogdán Jenőné Gottschling Felícia 1968. július 10-én halt meg.

ami bizony terhes 2 felnőtt gyermek mellett. Szeretjük menyünket, kedves és jó asszony, csak sokat aggódunk érte, nem kielégítő az egészsége.

Fiúunokánk az érettségi után leszolgálta a katonaságot, jelenleg egy szövetkezetnél van állásban, ő is kereső, szeretné továbbképezni magát, de eddig még nem jutott be felsőbb fokú tanintézetbe.

Marika unokánk az utolsó gimnáziumi évét járja. Szorgalmas, komoly leány, jó tanuló, örömünk van benne. Bár sikerülne valamely életpálya elnyerése céljából magasabb képzettséget szereznie.

A napokban gyűltünk össze, a kis család 24-ik házasságik évfordulója volt. Pár szóval kértem őket, hogy vigyázzanak egészségükre, mert ez a legnagyobb tőke, s a legnagyobb kegy a Mindenhatótól. Kölcsönös megértéssel és engedékenységgel és egymás iránti megbecsüléssel tartsák fenn a családban a békét és harmóniát, figyelmeztettem unokáimat a szülők megbecsülésére, az irántuk való tiszteletre, engedelmességre, amely tulajdonságok sokszor hiányoznak a mai fiatalokból [75].

Említettem volt, hogy apám másodszor nősülve Tanka Irmát vette feleségül, s rövid idő múlva elvált tőle. Mostohaanyám és közöttem azután is megmaradt a jó viszony, az ő irántami szeretetét én is szeretettel viszonztam. Mostanában halt el 90 évet is meghaladó korban, a Szilágységben élő unokahúga házánál, mert 1944 után ő és testvérei is elvesztették vagyonukat. A holttestet Kövenden földelték el. Az volt az utolsó kívánsága, hogy menyasszonyi fátyolát és apám fényképét helyezték koporsójába. Úgy látszik, mindig szeretettel gondolt apámra, bár viselkedésével ő azt nem érdemelte ki.

Most már Tordán lévén, meglátogathatom Kövenden a családi sírokat, Tordán pedig az anyám sírját, amelyben anyai nagyapám is nyugszik.

Amidőn Kövendet is el kellett hagynunk, 1955-ig a kényszerlakhely, s azután a még hosszabb ideig érvényben levő „osztályharc” akadályozott a kövendi sírok meglátogatásában és rendben tartásában. Most, hogy visszakerültünk Tordára, minden könnyebbé vált.

Meg tudom látogatni és rendbe tudom hozni feleségem édesapja, apai nagyapja és nagyanyja sírját. Fájdalmat okoz, hogy annyira megközelíthetetlen még feleségem jóságos édesanyja, anyai nagyapja és nagyanyja magyarsárosi sírja.

Ki kedveseinek emlékében él, az nem halt meg, csupán eltávozott, halott csak az, akit elfelejtettek.

Kövenden a családi sírkerten 5 sírhalom van. Legfrissebb a Jenő fiunké, azután előbb a jóságos nagybátyám Gál Jenő sírhantja, azután édesapámé, a baloldalon nagyapám, nagyanyámé, az ötödikben az 1878-as kolerajárvány idejében elhalt apai nagynéném, Gál Vilma, Csegezy Mihályné és szintén akkor elhalt le-

ány, Vilma nyugszik, valamint apámnak egy fiatalon elhalt testvére, kit szintén Mórnak hívtak.

Jólesik lelkemnek, hogy ezt az öt sírhantot is gondo-zhatom, várom a tavaszt, hogy virággal ültethessem be, s ha eljön az utolsó pillanatunk, itt szeretnék elhantolva feküdni feleségemmel együtt, egy sírban Jenő fiunkkal. S midőn utóda-im, s ha még lesznek, barátaim koporsómra szórják a szokásos földdarabkákat, ez a tompa dübörgés, ez a föld muzsikájának a hangja, amint beszél az emberhez, aki visszatér a föld kebelébe. A föld muzsikájáé ez a hang, azé a földé, amelyet úgy szerettem, amelyet utódaim részére őriztem, s amit a kezemből kifacsartak.

Jenő fiunkkal együtt s majdan velünk, immár 4 nemzedék fog a sírkertben nyugodni.

xxx

Gondolok azokra, akik elődeink voltak, előttünk éltek, bizonyára egy s más tekintetben másként gondolkodtak, mint mi. De amint visszatekintek elhalt 2 nemzedékbeli elődeimre, közöttünk nem volt oly [76] nagy különbség gondolkozásunkban, az egyes dolgok megítélésében, mint az utánam következő nemzedékem között. Aztán ne is beszéljek unokáim nemzedékéről! Azután minden nemzedék elviszi a sírba az ő életfelfogását, elgondolásait, hogy élni hagyja az eljövendőket.

Végzem is feljegyzéseimet, talán nem is fogom folytatni többé soha? Koromnál fogva így gondolkodom. Mindent az isteni gondviselés irányít. Ebben meg kell nyugodnunk.

Egyetlen fiam, menyem, ti édes gyermekeim, unokáim, értsétek meg egymást, becsüljétek meg egymást, a szerencse csillaga ne hagyjon el Titeket, s ne felejtsetek el a Titeket annyira szerető Anyátok, Apátokat, Nagyanyátokat és Nagypátokat.

1968. december hava 1.

[77]

Ma, 1973. júniu 8-án, tehát több, mint 4 év után folytatom feljegyzéseimet. Nem bántam meg, hogy leírtam életem eseményeit. Olyan jó néha visszasétálni a múltba. Ellenben elvész minden, elsüllyed, s az ember nem is emlékszik már a valamikor nagyon is fontosnak hitt eseményekre, avagy akkor még oly kedvesnek, felejtethetlennak hitt történésekre. 1968. december 1-jén előbbi írásomban már el is búcsúztam enyéimtől, mert hát közeledtem a 80-ik életévemhez. De az isteni Gondviselés továbbra is életben hagyott, s most már 84-ik évemen is túl vagyok. Igaz, hogy 1972 karácsonya előtt megkaptam a járványosan fellépő inf-

luenzát, de nem szokván a betegségekhez, nem vettem számba lázas állapotomat, mert nekem nincsen szükségem lázmérőre, orvosra, patikára. Aztán a láz egy hét után levert a lábamról, s egy reggel 39,5 °C láza ébredtünk. Szerencsére éppen jött a fiam, ki betegeskedésem miatt aggódva naponta többször is felkerekedett, s látván a helyzetemet, azonnal orvosért ment. Meg is kapta a kórház, a belgyógyászat főnökét, dr. Ekárth barátunkat, ki megvizsgálván megállapította, hogy tüdőgyulladásom van, állapotom – tekintettel magas koromra – veszélyes, itthon megfelelő kezelésben nem részesíthet, be kell mennem a kórházba. Még felöltözni sem volt elég időm, s itt volt már a fiam a vöröskeresztes kocsival, pár pillanat, s már a kórházi ágyon feküdtem. Aztán alaposan elbántak velem, a nagyszerű orvosi kezelés következtében másnap már alig volt lázam, túl voltam a veszélyen, s 12 nap után hazajöhettem. Azóta folyton erősödöm, már rég nem érzem a betegség nyomait, s hála a jó Istennek, jól érzem magam. Szegény kicsi feleségem is megkapta ugyanakkor az influenzát, szerencsére enyhébb formában, megtámadta fejét, fülét, hörgőit, s fülével még most sincsen teljesen kibékülve.

Mindennapi imámban kérem a jó Istent, hogy hátralevő életünk tartamára adjon nekünk egészséget, tartson együtt meg minket, s ha el kell távoznunk az élők sorából, az rövid időközben történjen. Egy hosszú házasság után az élettársat elveszteni egyike a legnagyobb és elviselhetetlen fájdalomnak. Korunkhoz képest egészségi állapotunkat kielégítőnek találok. Hálátlan lennék a Gondviseléssel szemben, ha másként beszélnék. Igaz, hogy hallásom romlott, s a halk beszédet nehezen értem, de úgy érzem, hogy ez még a legkisebb szervi hiba, ami az embert érheti, s ebben meg kell nyugodnom. Nagyobb baj az, hogy mintegy másfél év óta sérvem jelentkezett, de sérvkötőt használva ezzel is megvagyok eddig, aztán hogy operációra kerülök-e, az a jövő titka.

A Gondviseléssel szemben hálatelt, boldog érzés töltötte be a lelkünket, amidőn 1972. október 12-én szűk családi körben házasságunk 60-ik évfordulójáról emlékezhettünk meg. A családi ebéden csak dr. Kovács Lajos, a romániai unitárius egyház püspöke és felesége, dr. Ferencz József öcsénk, a magyarországi unitáriusok püspöke és Fazakas Ferenc helyi lelkészünk és felesége voltak jelen. Tőlük és másoktól is annyi jókívánatot kaptunk, azt kellett mondjam, hogy ez már reménysugár, hátha megérjük a vaslakodalmunkat is.

Micsoda, előre elképzelhetetlen óriási különbség és változás: 1912. október 12. és 1972. okt. 12. dátumokat tekintve. Akkor a boldog jövő reményei, a békés jólét, a megalapozott vagyoni helyzetünk, fiatalság, tetterő, a beindulandó életpálya reménységei. Dacára a reánk zúduló két világháborúnak, nem vagyok hálátatlan a sorsnak, sok jóban és családi boldogságban – igaz, hogy bánatban is

– volt részünk. Munkánk és fáradalmaink eredményei, [78] anyagi javaink stabilitása, embertársaink megbecsülése, társadalmi pozíciónk felfelé ívelése. Míg aztán 1972. október 12.? Magyar hazánk már régen elveszett, szervezetlen kisebbségben élünk, anyagi javaink totális elvesztése folytán szegénységben élünk. Egyedüli anyagi bázisunk a havonta visszatérő nyugdíj, amely lakásunkat és élelmezésünket szerényen biztosítja. Régi társadalmunk felbomlott és szétszóródott a nagy világ minden tájára, a velünk egykorúak már majdnem mind halottak. Torda lakossága is kicserélődött és megháromszorozódott, már ujjainkon meg tudjuk számolni régi barátainkat.

Egyedüli boldogságunk, ha fiunkkal és családjával együtt lehetünk. Sajnos családi életük nem olyan, mint ahogyan azt mi szeretnők, s ezért sokat aggódunk és búsulunk. Egyetlen fiunk is jobban ügyelhetne az egészségére, a mi jó és kedves Margitunk is gyakran betegeskedik, nagyon kell ügyeljen a táplálkozására. Fiúunokánk egy kétéves technikumban most végzi szép eredménnyel első évét. Örömmel látjuk, hogy kedvvel folytatja tanulmányait, s ha ezt így elvégzi, megfelelő állása és elhelyezkedése biztosítva lesz. Állását persze el kellett hagyja 3 évi munka után, s így hiányzik neki a keresete.

Marika unokánk harmadéves jogász. Szorgalmas és jó felfogású vizsgáit jó eredménnyel, pontosan teszi le, s remélhetőleg jól fog az életben elhelyezkedni. Egyébként a gázüzemnél is rendes tisztviselő, s így megfelelő költőpénze is van.

Lássuk, miféle változás történt a mi helyzetünkben 4 év alatt? Amint feljegyeztem, 1968 nyarán költöztünk vissza Tordára, amidőn Bogdán Jenő özvegyen maradt. De úgy látszik, hogy nem sokáig bírta az özvegyiséget, mert 79 éves korában újra házasságot kötött. Addig is szegény feleségemnek nehéz helyzete volt a konyha közös használatával, lakótársunk, egy kiállhatatlan természetű gyógyszerész nő viselkedése miatt. Annyira összeférhetetlen és rosszindulatú volt, hogy nem is volt tekinthető normális emberi lénynek. Most meg aztán egy újabb aszszony! Mindent elköveltünk, hogy új otthon szerezzünk magunknak. Ez aztán végre sikerült is 1972 áprilisában. Van egy szép, emeleti, utcára néző szobánk balkonnal, nekünk elég tágas konyhánk, teljesen külön vagyunk, senkivel sem közösködünk, s így nagyon meg vagyunk elégedve. Legalábbis én igazán nagyon megelégedett és hálás vagyok, feleségem sajnos még sohasem felejtette el a régi elhelyezkedését és kényelmét.

1972. november 1-től százalékos nyugdíjfelemelést biztosított egy törvényrendelet. Az én kategóriámba eső régi ügyvédek is érintette a törvény. A mi nyugdíjpénztárunk nem respektálta a törvényt, nem folyósította az emelést. Hogy mégse kelljen fizetnie visszamenőleg, 1972 novemberétől egy új törvény-

rendelet jelent meg, kizárólag az ügyvédek nyugdíjmelésére, csak 1973. április 1-től biztosítva a nekem is járó 25%-os emelést. Így aztán havi nyugdíjam 1079 lej lesz, ez valamennyire segít rajtunk.

Mit is mondjak a nagy világ jelen helyzetéről?

Nixon, kit újabb 2 évre választottak meg az Egyesült Államok elnökévé, hirdeti, hogy megvalósítja a világbékét. Hiszem, hogy a jóakarát megvan benne, de ez még nem biztosítja a sikert. Mindenesetre nagy eredmény, hogy sikerült neki a régi, húzódo, véres és költséges vietnámi háborúnak véget vetni. Hogy lesz aztán Indokínában igazi béke, s ha lesz, meddig, ez ismét a jövő zenéje. Most egyelőre ismét felépíteni akarják azt, amit leromboltak. Nagyon káros az egész világ helyzetére, de elsősorban Amerika érezheti annak hátrányát, hogy ellenfelei Nixont újabban kikezdték a legutóbbi választási hadjáratban hívei által elkövetett állítólagos [79] szabálytalanságokért. Választások alkalmával a múltban is történtek és történnék most is szabálytalanságok, s ezeket nemigen szokták az emberek nagyon a szívükre venni. Könnyű az egypártrendszeres országoknak, ott semmi ok nincsen választási trükkökre. Remélem, hogy Nixon az ő energiájával és képességeivel győztesen fog kikerülni ebből a hajszából. Nem tudom impressziómat tényekkel alátámasztani, oly távol is vagyok az Amerikában történetektől, csak részben kisebbíti a távolságot a rádió és a televízió, de a magam impressziója az, hogy a felső tízezer intézi a támadásokat a saját erejéből és tehetsége folytán egészen az elnöki szélig felvergődött egyszerű ügyvéd ellen. A nagytőke nem érzi őt a maguk köréből kikerültnek, s féltik egyéni érdekeiket.

Nyugat-Európában is kovácsolják a gazdasági egységet. Ha sikerül, ez nagy erősség lesz, s a gazdasági hatalom magával hozza a politikait is. Erről is ábrándoznak, igaz, hogy csak 1980-ra. Aki megéri, majd megmondja, hogy sikerült-e.

Nyugat és kelet harcolnak a békés együttélésért, örökös konferenciák, kölcsönös és arányos csapatcsökkentés, soha véget nem érő viták. Egymással szemben kevés a bizalom.

Hogyan és mikor tudják megszüntetni a rég húzódo arab-izraeli félháborús állapotot? Azt hiszem, ezt sem tudja jelenleg senki. A nagyhatalmak nem kívánnak értük háborúba keveredni. Izrael bizonyos területi követelésektől nem áll el, biztos és védhető határokat kíván. Szerencséje, hogy mint eddig, most sincsen egység az arab világban, máskülönben a 100 milliós arab tömeg eltörölné a térképről a 3 milliós kicsiny Izraelt, amely állítólag elsőrendűen fel van szerelve úgy támadó, mint a védekező háborúra.

A kapitalista államok szerencséje Kína és a Szovjetunió szembenállása, egyébként talán ők uralnák az egész világot.

Egyébként is elég felfordult a világ. Hallatlan terrorcselekmények vannak napirenden. A müncheni olimpiai játékok alkalmával a zsidó csapat lemeszárlása, diplomáciai egyének, vállalati vezetők elrablása, sőt ha a zsarolás eredménytelen, megölése, repülőgépek elrablása, túsok meggyilkolása. A véget nem érő sztrájkok. A pénz stabilitásának hiánya. A kormányok minden eszközzel küzdenek a devalváció ellen, vagy legalább annak mérséklése érdekében. Árak, fizetések, munkabérek befagyasztásával kísérleteznek, utóbbiak miatt szembe kerülve a fizetéses alkalmazottak érdekeivel.

Ezek az utolsó feljegyzéseim? Avagy még folytatni fogom? Ez csupán a mindenható, mindentudó, mindent elrendező jó Isten kegyelmétől függ.

[80]

1973 júniusában már másodszor búcsúztam el az enyéimtől. Kétségesnek találtam azt, hogy a jó Isten meddig tart még az élők sorában. Íme ma 1977. április 17-ike, s a jó Isten kegyelméből még mindig – s nem tudok elégszer hálát rebegni – feleségemmel együtt mindketten életben vagyunk, pedig én januárban már betöltöttem a 88-ik évemet, és Titám márciusban a 85-iket.

Gondolkodóba ejt ez a magas életkor, meddig terjedhet még? Tulajdonképpen csak 1977. október 12. után szándékoztam folytatni és befejezni feljegyzéseimet, ha már megértük a 65 éves házassági együttélésünket, a vaslakodalmat. De minduntalan eszembe jut, hogy micsoda túlméretezett vágyak ezek – mindegyre az az előérzetem, hogy ezt a dátumot nem fogjuk együttesen megérni. Ezért határoztam el, hogy folytatom feljegyzéseimet, be is fejezem, és beköttem két példányban.

Hisz az én életkoromban levő már alig van valaki életben. Egyházamban már öt püspököt szolgáltam ki, és temettem el: Ferencz József, Boros György, Varga Béla, Józan Miklós, Kiss Elek. Társadalmi és politikai munkatársaim valamennyien itthagytak: Sándor József, Gyárfás Elemér, Bethlen György, Jakabffy Elemér, Jósika János, Szentkereszthy Béla, Willer József, Laár Ferenc, Páll Gábor, Szász Pál, Haller István, Bethlen Bálint, Nagy Ferenc, Müller Jenő, Szabó Béni, egyedüli életben levő még Márton Áron róm. kat. püspök, mint legfiatalabb közöttünk, de ő is már 81. évében, nem mindig jó egészségben. Kiváló ember, s a ma élő magyarok között a legelső. Régi barátságunkat most is fenntartjuk. A halál elkerülhetetlen, de nem is olyan félelmetes és tragikus, amint azt legtöbben hiszik. Tragikus csak akkor volna, ha nem kellene mindenkinek meghalnia, csupán egyes embereknek, akiket üldöz a balsors. De hogy mindenkit lekaszabol a halál, ebben van valami tiszteletre méltó következetesség.

Édes feleségem, ha túlélsz engem, ezekre gondoldj, és nyugodj meg mindekben, ami bekövetkezett, s amin nem lehet változtatni. Ne gondoldj a múlt bol-

dogságára, mert legnagyobb fájdalom az: nyomorúságban az elmúlt boldogságra gondolni.

Áttérek családi ügyeinkre.

Saját magunkról annyit írhatok, hogy korunkhoz képest egészségi állapotunk kielégítő. Mindegyre előjön valamelyes meghűlés, influenzás megbetegedés, de eddigelé lassan-lassan le tudtuk küzdeni a bajt. A hallásom romlott, s így nem lehetek kellemes társalgó, de ez még nem az elviselhetetlen bajok közé tartozik. Egyedüli létbázisunk az 1086 lej nyugdíj, tekintettel arra, hogy minden vagyónunkat, foglalkozásomat hatósági intézkedések folytán elvesztettük, és semmi olyan foglalatossághoz nem tudok jutni, amivel nyugdíjamat pótolni tudnám. Így is megvagyunk, táplálkozásunk, lakásunk biztosítva van, s ezért is hálás vagyok a sorsnak.

[...] ¹⁴

A nagyvilágban semmi örvendetes esemény vagy fejlődési irányzatot nem találok, ami a világbékéhez, csendhez és nyugalomhoz vezetne. Most már ismét dühöng az ideológiai vita kelet és nyugat között. Erre alkalmat adott az ún. helsinki egyezmény be- vagy be nem tartása. A nyugat és a kelet is az egyezmény egészében való betartását óhajtja, de egyes részletét a kelet belügyeibe való beavatkozásnak tekinti. A nemzetközi életben is régi szokás, hogy a törvényt, egyezséget és megállapodásokat mindenik úgy magyarázza és értelmezi, ahogyan érdeke kívánja.

Az természetes, hogy minden állam lakosságát úgy kormányozza, és oly bánásmódban részesíti, amint azt a hatalmon levő irányzat érdekében állónak tekinti. De jelen esetben aláírt nemzetközi egyezményről van szó, amelynek betartására az államok kötelezték magukat, s ez a megállapodás még akkor is kötelező, ha esetleg belügyeiket is érinti.

De nemcsak a nagyhatalmak között folyik a féltékeny verseny. Fel van bolydulva az egész világ. Legtöbb országban örökös nyugtalanság, államfőket gyilkolnak meg, uralmon levő irányzatokat döntenek meg egyik napról a másikra felkelések útján. Jelenleg Afrikában van a legnagyobb felfordulás a gyarmatokból alakult számtalan államban, nincsen stabilitás. Most itt van a tere a kelet és nyugat közötti érdeköszeütközésnek.

Talán a fiatalság fél a kilátástalan jövőtől, s minden új eszme magával ragadja őket. Szomorú, de régi tanulság, hogy a fiatalságnak kevés a mérlegelőképessége, s ezért mindig prédájává lesz a legszélsőségesebb mozgalmaknak. S kik maradnak holtan a tüntetéseken, főként a fiatalok, egyetemi hallgatók. Kik az elvete-

¹⁴ A bizalmas, családi jellegű feljegyzések közlésétől eltekintettünk.

múlt terroristák, anarchisták, főként a fiatalok. Mostanában hallottam a rádióban, hogy a nyugatnémet főügyész gyilkosaiként három 21 éves ifjút köröznék. Aztán a nemek közötti egyenlőség, ők is irányítják a politikát, miniszterelnökök és államfők a nők, s Pakisztánban 5000 nő tüntet a miniszterelnök lemondásáért.

A közerkölcsiség is mély pontra süllyedt az egész világon. A legtöbb ember a maga útját járja, saját érdekei hajszolja. Az egyik a pénz után fut, ha másként nem lehet szerezni, az államok által fenntartott, csak erkölcstelennek mondható, emberrontó lottóhoz folyamodik, vagy közpénzekhez nyúl habozás nélkül, csal, lop, a másik egy presszóra vagy étteremre gondol, hogy itallal kielégítse magát, a harmadik részvét nélkül feláldozza mások életét, terrorcselekményeket tervez és hajt végre, bombát hajít, embert és repülőgépeket rabol és így tovább.

Romániát 1977. március 4-én erős földrengés sújtotta, amely legnagyobb kárt Bukarestben okozott. 1700 körüli halott, rengeteg blokk és ház összeomlása, vagy alaposan megrongálódása. Ugyancsak jelentős pusztítást végzett Moldovában [sic!] és a Székelyföldön, ahol 2 unitárius templom és torony is összeomlott¹⁵ és több lényegesen megrongálódott.

Számokban le sem lehet írni azt a nagy összeget, amelyet az egész világ államai fegyverkezésre költenek, a mind újabb és újabb tömegpusztító és messzehordó fegyverek feltalálására és előállítására. A hadi kiadások súlyosan terhelik az államok költségvetését, kevesebbet juttathatnak szociális célokra, az állampolgárok életszínvonalának emelésére. S mindhiába, a verseny, a féltékenység, a bizalmatlanság, a másokon való uralkodni vágyás megakadályozza a fegyverkezés csökkentését célzó egyezmények létrejöttét. Éppen a napokban hiúsult meg egy ily irányú kísérlet.

Általános leszerelés: a mai világban csak egy utópia, levegőben pukkanó légbuborék. Az atombomba az emberiség réme, s az a szerencse, hogy az atombomba tulajdonosai is tisztában vannak azzal, hogy alkalmazása világpusztulást jelentene.

Édes gyermekeim, ilyen világban élünk a jelenkorban, az én életemben már semmi változásra nem számíthatok, hogy mi lesz, és milyen nemzetközi helyzet alakul ki a ti életekben, az a jövő titka, bízzuk ezt az isteni gondviselésre, s nyugodjunk meg a változhatatlanban.

[83]

¹⁵ Nem omlott össze, csak súlyosan megrongálódott.

1977. november 17.

Most aztán igazán utoljára egészítem ki feljegyzéseimet. Két példányban van legépelve, be is van köttetve, s a mostani pótlékot már beragasztanom kell. Egyik példány a Miklós fiamé, a másik Mikoci unokámé, ő lévén az utolsó a családukban, aki családi nevünket fenntartja, ha fia születik.

Nem nagyon reménykedtem, hogy szeretett feleségemmel együtt megérjük a 65 éves házassági évfordulónkat. A jó Isten különös kegyelméből ez is megtörtént 1977. október 12-én. Az október 16-án tartott unitárius istentisztelet alkalmával lelkészünk, Fazakas Ferenc szépen emlékezett meg e családi eseményünkről, már a beszéde textusát is ez alkalomhoz illően választotta, s beszéde utáni imájában kitért személyünkre és életünkre. Istentisztelet után sokan feljöttek lakásunkba, s mi különféle szendvicsekkel, italokkal, torta és süteményekkel kínáltuk meg a szerencsét, további életet és egészséget kívánókat.

Tehát ezt a napot is megértük, és ami saját magunkat illeti – magas korunkat tekintve – már nem sokat várhatunk, csak a kimúlás lenne csendes és olyan, hogy a gyermekeinknek ne okozzunk sok fáradságot, ne keljen minket sokáig ápolniok.

Mintha a sorsnak egy figyelmeztetése lenne, néhány hete nem érzem jól magam, nehezemre esik a járás, sokat szenvedek a lágyéksérvemmel, gyakori hasfájdalmam van, úgy gondoltam, hogy a fájás a gyomortól van, de az orvos azt mondja, hogy a has és a belek fájása a sérvevtőli átsugárzás. Nem szeretném magamat kitenni az operációnak, újabb, nagyobb területet befedő sérvkötőt csináltattam magamnak, de a fájdalom így is csak előjön. No, meglátjuk, mivé fejlődik, és mit hoz a jövő. Ha itt kellene hagynom feleségemet, ez fájna a legjobban, mert hozzá van szokva az én állandó gondoskodásomhoz, egész életünkben szerettem volna minden fáradságtól megkímélni, gondoktól óvni, hisz ő is már nagyon öreg, közeledik a 86-ik évéhez.

[...]

Soha el sem gondolt, felfordult világ van, s ez általános az egész földkerekségén. A bűnözés mindenütt felburjánzott, s állandóan még növekszik, nem mutatkozik eszköz és hatalom a meggátolására. Speciel nálunk, egy meggondolatlan intézkedés folytán a fiatal foglyokat – sok ezerről van szó – szabadon engedték abban a reményben, hogy őket munkába állítva a társadalom hasznos tagjaivá tegyék. Az látható volt, hogy ez csak egy csekély százalékban fog sikerülni, ha egyáltalán sikerül. Azóta itt megszaporodott a betörés, rablás, lopás, útonállás, üzletek kifosztása, nappal is az emberek megtámadása, gyűrűktől, fülbevalóktól, felsőruhától való megfosztása s akár meggyilkolása. Mindenki zárkózik, s lehetőleg este lakását el nem hagyja. Nemzetközi viszonylatban repülőgépek, embe-

rek rablása, túszként fogva tartása, már csak ritkábban politikai indokból, mindinkább csupán zsarolás, pénzszerzés céljából. Hallom a rádióban, hogy Olaszországban ez évben már 70 embert raboltak el. S ha nem teljesítik a rablók kívánságait, nem fizetik meg a kért összeget, nemcsak ígéretet, de meg is gyilkolják az embereket. Úgy látszik, hogy csak egy, a bibliai vízözönhöz hasonló természetű elemi csapás vagy pedig mind az öt világrészre hulló atombomba hozhat egy változást.

Nálunk – szocialista államban – építjük a kommunizmushoz vezető utat. El sem tudom képzelni, hogy az milyen lesz, mert Jézus Krisztus-i elveken alapuló bizonyára nem. Engem – koromnál fogva – már nemigen érdekel, de a későbbi generációk boldogságát nem irigylem.

És most már igazán búcsúzom Tőletek, szeretett gyermekeim, unokáim, a jó Isten adjon Nektek az életben minden elképzelhető jót, gondos, szorgalmas emberek legyetek, elfoglaltságotokat, munkáitokat szeressétek, hisz most már csupán a munka az egyedüli megélhetési lehetőség.

Ha szeretett feleségem túlélne engem, vegyétek őt körül igazi, meleg szeretettel, ne hagyjátok el, ne hagyjátok idegen gondozásra. Ti mindnyájan fiatalok vagytok, nem tudjátok még, hogy mi az öregség, mi már csak gyámolításra szorulunk.

Édes jó Titám gondozása az egyedüli és utolsó kérésem Hozzátok, mert én még nem ismertem senkit életemben, ki jobban szerette volna gyermekeit, unokáit, dédunokáját. Ő mindent megérdemel Tőletek.

Az én jó Istenem legyen Veletek, szeretteim.

Szerető apátok, nagyapátok, dédapátok:
Gál Miklós